

УДК 658.012.32

Т.С. Пічугіна, д-р екон. наук

Н.С. Краснокутська, д-р екон. наук

В.М. Подколзіна, магістрант

ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Розглянуто зміст стратегічного управління в історичному контексті; узагальнено підходи до виділення етапів розвитку теорії стратегічного управління та доведено необхідність використання різних концепцій стратегічного управління залежно від умов і динаміки ринкових процесів.

Рассмотрено содержание стратегического управления в историческом контексте; обобщены подходы к выделению этапов развития теории стратегического управления и доказана необходимость использования различных концепций стратегического управления в зависимости от условий и динамики рыночных процессов.

The paper considers the content of strategic management in a historical context, summarizes the approaches to periodization of strategic management theory and proves the necessity of using different strategic management concepts according to the conditions and the dynamics of market processes.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Актуальним завданням на даному етапі розвитку економіки в Україні є створення умов для своєчасної адаптації вітчизняних підприємств до мінливого зовнішнього середовища. При цьому головною метою є посилення організаційної гнучкості, встановлення надійних партнерських зв'язків, що вимагає застосування концепцій і методів стратегічного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам стратегічного управління присвячені праці зарубіжних і вітчизняних учених: О. Віханського, З. Шершньової, І. Ансоффа, В. Пономаренка, У. Кінга, В. Винокурова, В. Єфремова, А. Томпсона, М. Мескона, Д. Стрікланда, М. Туленкова, В. Щелкунова та ін. Науковцями досліджено сутність і зміст стратегічного управління, сформульовано його основні положення, визначено об'єкти, досить широко висвітлено інструменти та методи стратегічного аналізу. Незважаючи на достатню розробленість теорії стратегічного управління, еволюція його розвитку і сьогодні залишає простір для дискусій, що зумовило спрямованість даного дослідження, його мету та завдання.

Мета та завдання даної статті полягають в узагальненні підходів до періодизації розвитку стратегічного управління та виділенні тих його ознак і особливостей, які характерні для різних етапів становлення концепції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Початок активного використання терміну «стратегія підприємства» належить до 1911 р., коли у Гарварді почали викладати курс політики бізнесу, а його зміст до середини 50-х років пов'язувався, головним чином, із з'ясуванням змісту та призначення діяльності підприємства.

Нова хвиля інтересу вчених до терміну й сутності стратегії виникла на початку 60-х років минулого сторіччя. Саме в цей час почали з'являтися праці, які закладали основи стратегічного управління («Концепція корпоративної стратегії» К. Ендрюса, «Стратегія і структура» А. Чандлера, «Корпоративна стратегія» І. Ансоффа та ін.)

Таким чином, поняття «стратегічне управління» стало використовуватись лише у 60 – 70-х роках для того, щоб внести відмінності між поточним управлінням на рівні виробництва та управлінням, яке здійснюється на вищому рівні. При цьому необхідність встановлення такої відмінності була викликана, в першу чергу, змінами в умовах здійснення бізнесу.

Критичний огляд існуючих наукових позицій до вивчення змісту стратегічного управління свідчить, що у працях зарубіжних і вітчизняних науковців висловлюються різноманітні думки щодо сутності та напрямів стратегічних керуючих впливів (табл. 1).

Таблиця 1 – Розвиток підходів до визначення змісту стратегічного управління

Автор	Період	Визначення стратегічного управління
1	2	3
І. Ансофф [2]	1960- 1980-ті рр.	Стратегічне управління пов'язано з постановкою цілей і завдань організації та з підтримкою продуктивних взаємин між організацією та її бізнес-середовищем, що дозволяють їй досягти своїх цілей, відповідають її внутрішнім можливостям і дозволяють залишатися сприйнятливою до зовнішніх викликів

1	2	3
А. Томпсон і Д. Стрікланд [13]	1980-ті рр.	Стратегічне управління розглядається як комбінація із запланованих дій і швидких рішень із адаптації до нових досягнень промисловості й нової диспозиції на полі конкурентної боротьби
Г. Джонсон, К. Скулз [15]	1980-ті рр.	Стратегічний менеджмент є наступною послідовністю дій: – аналіз поточного положення організації в конкурентному середовищі; – вибір, який передбачає розробку і оцінку альтернатив стратегічного напрямку діяльності організації; – процес реалізації, здійснення обраної стратегії
А.П. Градов [6]	1990-ті рр.	Стратегічне управління – набір правил і прийомів, за допомогою яких досягаються цілі розвитку підприємств
В.А. Белошапка, Г.В. Загорій [4]	1990-ті рр.	Стратегічне управління пов'язано із розробкою стратегії, яка є об'єднаним планом, який зв'язує всі складові елементи фірми і різні аспекти її діяльності
О. Віханський [8]	1990-ті рр.	Стратегічне управління – управління організацією, яке спирається на людський потенціал як на її основу, орієнтує виробничу діяльність на запити споживачів, здійснює гнучке регулювання і своєчасні зміни в організації, що відповідають викликам із боку оточення, і дозволяє створювати конкурентні переваги з метою виживання та досягнення мети в довгостроковій перспективі
В.С. Єфремов [9]	Початок 2000-х рр.	Стратегічне управління – спосіб дій, який зумовлює цілком визначену і відносно стійку лінію поведінки в досить тривалому інтервалі

1	2	3
А.П. Наливайко [7]	2000-ні рр.	Стратегічне управління визначає набір напрямів діяльності (цілей і способів їх досягнення) для забезпечення стійкої відмінності та прибутковості

Узагальнюючи наведені в табл. 1 існуючі підходи, можна визначити, що характерними ознаками стратегічного управління є такі:

1. Опора на людський потенціал.
2. Спрямованість на стабільне функціонування та розвиток підприємства, досягнення його цілей у довгостроковій перспективі.
3. Орієнтація виробничої діяльності на запити споживачів.

Отже, стратегічне управління – це концепція управління підприємством, яка дає змогу визначити його позицію на ринку та конкурентні переваги, що, в свою чергу, буде підтримувати життєдіяльність підприємства та створить підґрунтя для його успішності протягом тривалого періоду.

Розвиток стратегічного управління відбувався не лише через зміни підходів до розуміння його сутності, але й за рахунок збагачення самої теорії, зміну її об'єктів, розуміння ролі підприємницького потенціалу у забезпеченні успіху підприємства на ринку. Проведене дослідження підходів до періодизації стратегічного управління дозволило визначити, що значна частина науковців (І. Ансофф, А. Артеменко, С. Гончарова, Р. Грант, А. Семенов, А. Линенко, Ю. Каракай та ін.) пропонують розглядати такі етапи в розвитку теорії стратегічного управління [2 – 4; 7; 17]:

- 1-й етап – бюджетування (1950-ті рр.);
- 2-й етап – довгострокове планування (1960-ті рр.);
- 3-й етап – стратегічне планування (1970-1980-ті рр.);
- 4-й етап – стратегічне управління (1980-ті рр. – по теперішній час).

Хоча, безперечно, всі управлінські дії у такій періодизації пов'язані із розробкою програм і планів діяльності підприємства, проте, на наш погляд, не всі вони мають відношення саме до стратегічного управління. Наприклад, бюджетування має за мету розробку короткострокових бюджетів, що пов'язують доходи та витрати підприємства, і жодним чином не визначають довгострокові пріоритети його розвитку. Крім того, у межах стратегічного управління, яке виділяється авторами у окремий етап, існують численні концепції, що домінували або наприкінці 1980-х рр.

(стратегічне позиціонування), або у 1990-х рр. (ресурсна концепція). Отже, такий загальноприйнятий підхід, на нашу думку, має суттєві вади і не описує повною мірою етапи розвитку саме стратегічного управління.

Близький підхід, але з урахуванням сучасного етапу розвитку управлінської теорії та практики, наведено у працях О. Столяренка, А. Наливайка, О. Тарана, Р. Уїтгінгтона та В. Пастухової [7; 17]. Автори також виділяють 4 етапи еволюції, проте, надають їм іншого змісту:

- 1-й етап – довгострокове планування (1960-ті рр.);
- 2-й етап – стратегічне планування (1970-1980-ті рр.);
- 3-й етап – стратегічне управління (1980-1990-ті рр.);
- 4-й етап – стратегічне підприємництво (теперішній час).

Перевага такого підходу, на наш погляд, полягає у виключенні із етапів становлення стратегічного управління бюджетування та виділенні його сучасного періоду. При цьому науковці залишають за межами розгляду ринкову (конкурентну) концепцію стратегічного управління Майкла Портера (стратегічне позиціонування) та не зазначають, що, на їх думку, становить основу стратегічного підприємництва.

У сучасній літературі, присвяченій проблемам еволюції стратегічного управління, виділяється праця В.С. Катькало, в якій досить ґрунтовно здійснено етапізацію розвитку стратегічного управління з виділенням чотирьох етапів [14, с. 146]: доаналітичного, становлення дисципліни, формування концептуальних основ і оформлення динамічної теорії (табл. 2).

На наш погляд, такий підхід найбільш повно відповідає завданню періодизації будь-якої теорії, оскільки дозволяє описати, як відбувався її розвиток від ідей практичного характеру (збір фактів) до формування понятійного апарату (вербалізація теорії, 3-й етап розвитку стратегічного управління на власній основі) і обґрунтування положень, що визначають майбутнє теорії стратегічного управління (сучасний етап – концепція динамічних здібностей).

Проведене дослідження еволюції стратегічного управління як управлінської теорії свідчить, що для кожного етапу її розвитку характерне різне розуміння як сутності самого стратегічного управління, так і набору дій, методів і інструментів, необхідних для впровадження теоретичних ідей у практичну діяльність підприємств. Оскільки збагачення теорії стратегічного управління відбувалося поступово, то на сьогоднішній день накопичено цінний досвід із розробки стратегічних рішень.

*Таблиця 2 – Етапізація розвитку стратегічного управління
(за матеріалами досліджень В.С. Катькало [14])*

Період Характеристика	Етап 1	Етап 2	Етап 3	Етап 4
	1960-ті – перша половина 1970-х	Середина 1970-х – 1980-ті	Кінець 1990-х	Початок 2000-х
Рівень розвитку теорії стратегічного управління	Доаналітичний	Становлення нової наукової дисципліни	Розвиток на власній основі	Формування динамічної теорії стратегічного управління
Пріоритетна концепція стратегічного управління	Довгострокове планування	Стратегічне позиціонування	Ресурсна	Динамічних здібностей

У зв'язку з тим, що Україна стала країною з ринковою економікою лише на початку 90-х років, коли теорія стратегічного управління вже мала весь «арсенал» методів, то вітчизняні підприємства, не проходячи весь еволюційний шлях, можуть використовувати різні концепції залежно від умов ринку, на якому вони функціонують. Якщо цей ринок стабільний, то менеджери підприємств можуть використовувати ідеї та методи довгострокового планування; якщо ринок динамічний із високим рівнем інноваційної активності, то більш доцільною, на наш погляд, буде впровадження ідей концепції динамічних здібностей із її орієнтацією на зміни і випереджаючий характер стратегічних дій.

Висновки. Таким чином, вивчення підходів до періодизації стратегічного управління свідчить, що для кожного етапу розвитку світової економіки характерні різні підходи до вивчення майбутнього стану підприємств. З використанням накопиченого досвіду сучасні менеджери мають змогу більш успішно орієнтуватися у бізнес-середовищі, використовуючи на практиці не лише знання теорії стратегічного управління, але і розуміючи зв'язок положень цієї теорії із змінами, що відбуваються у зовнішньому середовищі.

Список літератури

1. Аакер А. Д. Стратегическое рыночное управление. Бизнес-стратегии для успешного менеджмента : [пер. с англ.] / А. Д. Аакер ; под ред. Ю. Н. Каптуревского. – СПб. : Питер, 2002. – 544 с.
2. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф ; науч. ред. и авт. предисл. Л. И. Евенко. – М. : Экономика, 1989. – 519 с.
3. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия : [пер. с англ.] / И. Ансофф ; гл. ред. В. Усманов. – СПб. : ПитерКом, 2005. – 416 с.
4. Белошапка В. А. Стратегическое управление: принципы и международная практика / В. А. Белошапка, Г. В. Загорий. – К. : Абсолют-В, 1998. – 352 с.
5. Василенко В. О. Стратегічне управління / В. О. Василенко, Т. І. Ткаченко. – К. : ЦУЛ, 2003. – 396 с.
6. Экономическая стратегия фирмы / под общ. ред. А. П. Градова. – СПб. : Специальная лит-ра, 1995. – 184 с.
7. Наливайко А. П. Теорія стратегії підприємства. Сучасний стан та напрямки розвитку : монографія / А. П. Наливайко. – К. : КНЕУ, 2001. – 227 с.
8. Виханский О. С. Стратегическое управление / О. С. Виханский. – М. : МГУ, 1995. – 252 с.
9. Ефремов В. С. Стратегия бизнеса. Концепция и планирование / В. С. Ефремов. – М. : Финпресс, 1998. – 192 с.
10. Фатхутдинов Р. А. Стратегический менеджмент / Р. А. Фатхутдинов. – М. : Бизнес-школа «Интел-синтез», 1997. – 304 с.
11. Шершньова З. Є. Стратегічне управління / З. Є. Шершньова. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2004. – 699 с.
12. Шершньова З. Є. Стратегічне управління / З. Є. Шершньова, С. В. Оборська. – К. : КНЕУ, 1999. – 384 с.
13. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии / пер. с англ. под ред. Л. Г. Зайцева, М. И. Соколовой. – М. : Банки и биржи : ЮНИТИ, 1998. – 576 с.
14. Катъкало В. С. Эволюция теории стратегического управления : монография / В. С. Катъкало. – СПб. : Высшая школа менеджмента, 2008. – 548 с.
15. Johnson G. Exploring Corporate Strategy / G. Johnson, K. Scholes. – С. : Prentice Hall, 2004. – 1072 p.
16. Голік В. В. Особливості розвитку стратегічного управління в Україні / В. В. Голік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <<http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=646>>.
17. Столяренко О. О. Еволюція стратегічного управління підприємством / О. О. Столяренко // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.18. – С. 266 – 272.

Отримано 01.11.2013. ХДУХТ, Харків.

© Т.С. Пічугіна, Н.С. Краснокутська, В.М. Подколзіна, 2013.